

Andrzej Pelisiak*

Nowe znaleziska z neolitu i wczesnej epoki brązu z polskich Bieszczadów Wysokich

New finds from the Neolithic and early Bronze Age from the Polish Bieszczady Wysokie Mountains

The research concerns the results of surface survey carried out in 2014 and 2015 within the Bieszczady Wysokie Mountains, in the Połonina Wetlińska Massif and Moczarne region. The sites are located in different landscape zones (the highest in the Połonina Wetlińska) at an altitude of approx. 1200 m above sea level. The discovered materials are associated with seasonal livestock grazing activity carried out in the Bieszczady Wysokie Mountains in the Neolithic period and the beginning of the Bronze Age, along the routes of Transcarpathian contacts in the Neolithic and Bronze Age as well as with the exploitation of local siliceous raw materials during these periods, both to meet local needs and to distribute them further.

KEY WORDS: Bieszczady Mountains, Late Neolithic, Early Bronze Age, transhumance, stone artefacts

Submission: 16.05.2016; acceptance: 29.09.2016

WPROWADZENIE

Tereny polskich Bieszczadów Wysokich jeszcze do niedawna stanowiły swego rodzaju archeologiczne *terra incognita*. Stwierdzenie to odnosi się w szczególności do neolitu i początków epoki brązu – z tych terenów, poza odosobnionym znaleziskiem z Połoniny Caryńskiej (P. Valde-Nowak 1991), nie znano jakichkolwiek pozostałości aktywności człowieka datujących się na te okresy pradziejów (A. Pelisiak 2013a; 2013b; 2014a; P. Valde-Nowak 1988). Taki stan wiedzy, a raczej niewiedzy, stał w sprzeczności z informacjami palinologicznymi o gospodarczym wykorzystywaniu tych terenów w pradziejach. Informacje z diagramów pyłkowych z rejonu Tarnawy Wyżnej, Wołosatego i Smereka dość wyraźnie wskazywały na

różne formy aktywności człowieka poczynając od końca IV tysiąclecia BC. Początkowo, mamy tam do czynienia w pyłkowymi wskaźnikami wypasów zwierząt, następnie, w epoce brązu, również trwałego osadnictwa połączonego z uprawami zbóż (J. Ralska-Jasiewiczowa 1969; 1980). Dane palinologiczne o aktywności człowieka pradziejowego w Bieszczadach Wysokich były inspiracją do podjęcia tam w 2012 roku badań archeologicznych (A. Pelisiak 2014b; A. Pelisiak, Z. Maj 2013; A. Pelisiak, Z. Maj, Ł. Bajda 2015). Poniżej prezentowane są rezultaty prac powierzchniowych wykonanych w 2014 i 2015 roku (ryc. 1)¹.

MATERIAŁY

Wetlina, stan. 16

Lokalizacja: Na wysokiej terasie Solinki, wysokość ok. 700 m n.p.m.

Materiały: 1 okruch przemysłowy z obsydianu, największy wymiar 18 mm; 1 skruszony fragment rdzenia z rogowca menilitowego; 2 złuszczone okruchy rogowca menilitowego, największe wymiary 22, 16 mm; 1 łuszczeń dwubiegunowy z jednym biegunem ostrym, drugim tęym z piaskowca krzemionkowego, wymiary 23×19×7 mm.

Wetlina, stan. 27

Lokalizacja: W dolinie Solinki, na wysokości ok. 730 m n.p.m.

Materiały: Dwupiętowy rdzeń odłupkowy z płytki piaskowca kwarcytowego. Pięty naturalne o wymiarach 72×34 mm i 68×39 mm; wysokość odłupni 31 mm. Boki i tył nieobrobione. Od jednej z pięć odbito jeden odłupek, od drugiej – dwa. Największe wymiary odłupków wynoszą 23, 29 i 14 mm.

Wetlina, stan. 28

Lokalizacja: Na grzbiecie garbu Połoniny Wetlińskiej, w rejonie Przełęczy Srebrzystej, wysokość ok. 1200 m n.p.m.

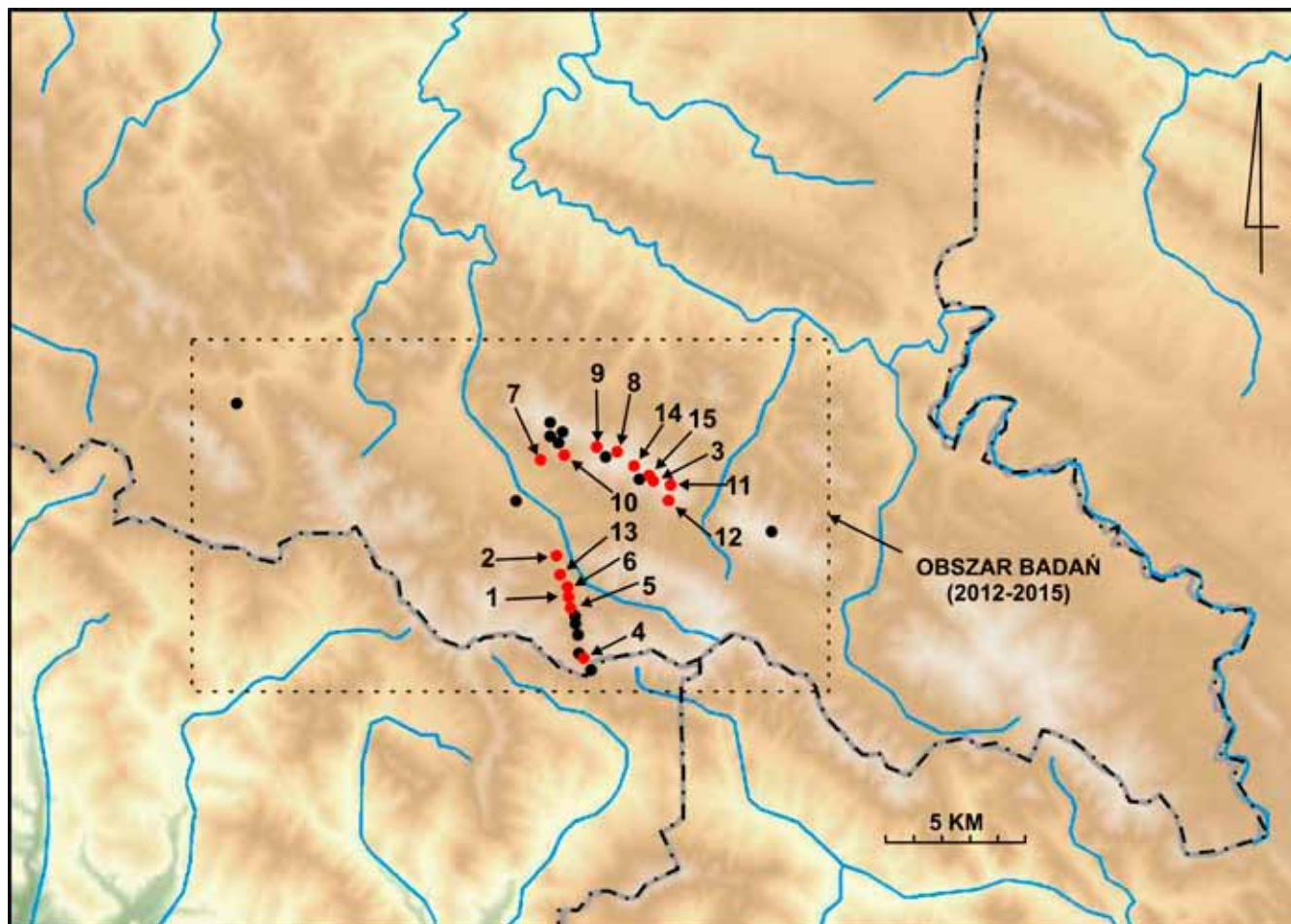
Materiały: Łuska z krzemienia kredowego.

Wetlina, stan. 30

Lokalizacja: Na wypłaszczeniu, na NW stoku, poniżej Przełęczy pod Czerteżem, na wysokości ok. 880 m n.p.m.

¹ Badaniami z ramienia Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego kierował Andrzej Pelisiak. Uczestniczyli w nich, poza autorem tego artykułu, Małgorzata Pelisiak, Teresa Maj oraz studentki archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego: Joanna Nastaj, Adrianna Raczek, Iwona Król i Zuzanna Opielewska. Jedynie grocik z Wetliny, stan. 43 jest odkryciem przypadkowym, we wrześniu 2015 r., którego autorem jest Łukasz Bajda.

* Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów, a.pelisiak@gmail.com



Ryc. 1. Nowe znaleziska z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu w rejonie Wetliny. 1 – Wetlina, stan. 16; 2 – Wetlina, stan. 27; 3 – Wetlina, stan. 28; 4 – Wetlina, stan. 30; 5 – Wetlina, stan. 31; 6 – Wetlina, stan. 32; 7 – Wetlina, stan. 33; 8 – Wetlina, stan. 35; 9 – Wetlina, stan. 36; 10 – Wetlina, stan. 37; 11 – Wetlina, stan. 38; 12 – Wetlina, stan. 39; 13 – Wetlina, stan. 40; 14 – Wetlina, stan. 41; 15 – Wetlina, stan. 43

Abb. 1. Neue steinzeitliche und frühbronzezeitliche Funde aus der Umgebung von Wetlina. 1 – Wetlina, Fst. 16; 2 – Wetlina, Fst. 27; 3 – Wetlina, Fst. 28; 4 – Wetlina, Fst. 30; 5 – Wetlina, Fst. 31; 6 – Wetlina, Fst. 32; 7 – Wetlina, Fst. 33; 8 – Wetlina, Fst. 35; 9 – Wetlina, Fst. 36; 10 – Wetlina, Fst. 37; 11 – Wetlina, Fst. 38; 12 – Wetlina, Fst. 39; 13 – Wetlina, Fst. 40; 14 – Wetlina, Fst. 41; 15 – Wetlina, Fst. 43

Materiały: Rdzeń odłupkowy ze zmienioną orientacją z płytki z piaskowca kwarcytowego o maksymalnych wymiarach 64×37×29 mm. Pięty naturalne. Od jednej odbito trzy odłupki o szerokości 21, 22 i 42 mm, od drugiej jeden o szerokości 37 mm (ryc. 2: 1).

Wetlina, stan. 31

Lokalizacja: Na wypłaszczeniu terasy w niskiej części doliny Solinki, na wysokości ok. 730 m n.p.m.

Materiały: Fragment bryły surowca krzemionkowego ze śladami kory o największym wymiarze 32 mm. Na jednej z płaszczyzn negatyw jednego odbitego odłupka (ryc. 2: 2).

Wetlina, stan. 32

Lokalizacja: Na wypłaszczeniu wysokiej terasy w strefie dennej doliny Solinki, na wysokości ok. 670 m n.p.m.

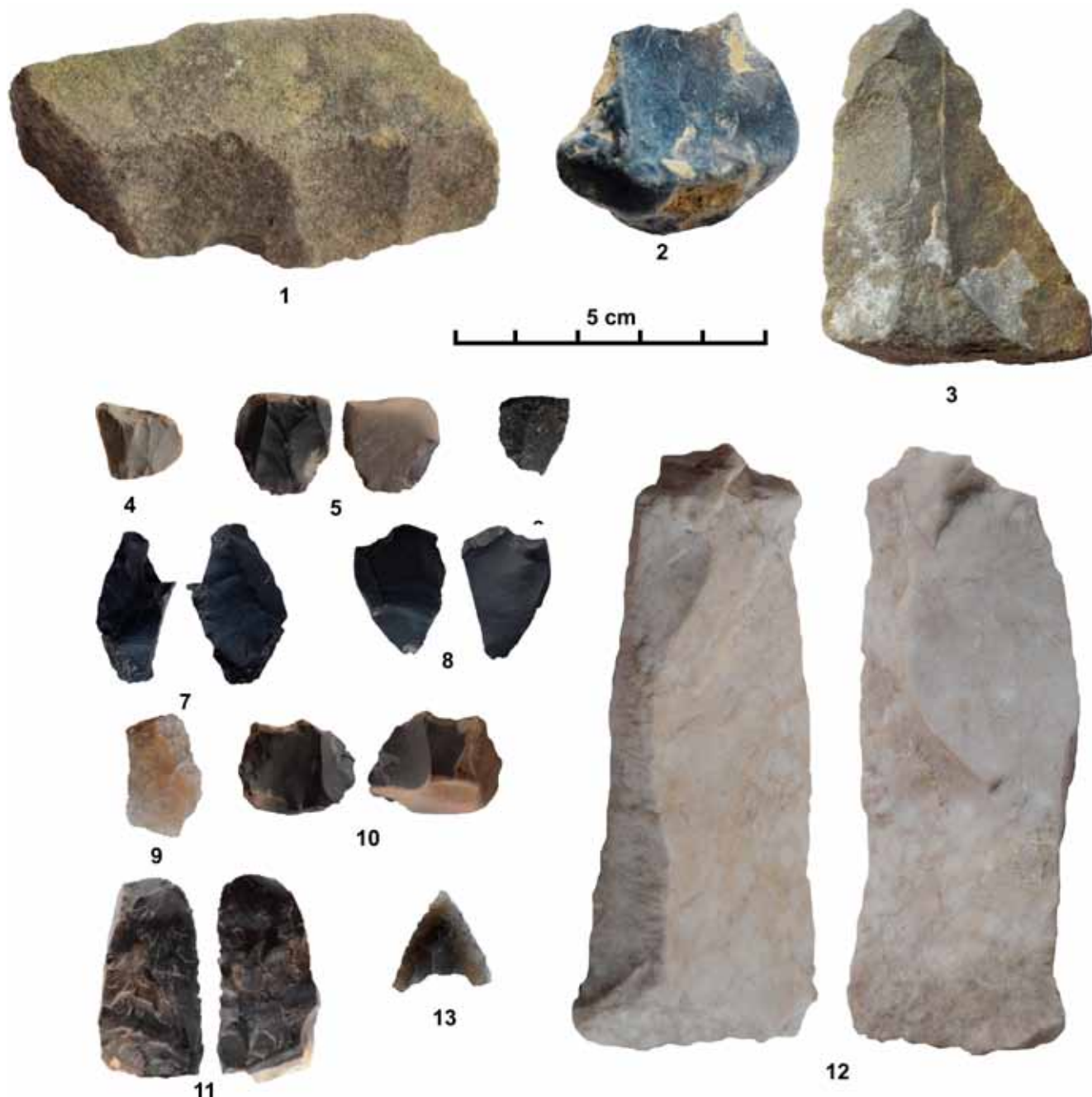
Materiały: Fragment wierzchołkowy krzywego noża (*krummesser*) lub jego półwytworu z piaskowca krzemionkowego. Krawędź przy wierzchołku przygotowana retuszem jednostronnym częściowo zniszczonym. Tylec jest częściowo obrobiony (zachowane negatywy dwóch odbitych odłupków). Zachowana długość 53 mm, szerokość 43 mm, maksymalna grubość 20 mm (ryc. 2: 3).

Wetlina, stan. 33

Lokalizacja: Na wypłaszczeniu, na SW stoku garbu Połoniny Wetlińskiej, na wysokości ok. 760 m n.p.m.

Materiały: 65 przedmiotów z jasnobrązowego rogowca, czarnego rogowca menilitowego, piaskowca krzemionkowego oraz przepalone, nieokreślone pod względem surowcowym.

Piaskowiec krzemionkowy: 1 odłupek jednokierunkowy z piętka naturalną, profil prosty, jedna krawędź fragmentarycznie retuszowana na stronie dolnej, wymiary 14×13×5 mm (ryc. 2: 6). **Jasnobrązowy rogowiec:** 1 łuszczeń dwubiegunowy z okrucha z częściowo zachowaną korą, z jednym biegunem ostrym, drugim tępym o długości 15 mm, szerokości 17 mm i grubości 12 mm (ryc. 2: 4); 1 łuszczeń krzyżowy z ostrymi biegunami o wymiarach 18×17 mm i grubości 8 mm (ryc. 2: 5); 1 fragment łuszczenia; 1 skruszony okruch z zachowaną powierzchnią naturalną o największym wymiarze 26 mm; 3 okruchy naturalne o największych wymiarach 23, 19 i 18 mm. **Czarny rogowiec menilitowy:** 2 fragmenty łuszczenia, 17 okruchów przemysłowych lub fragmentów łuszczenia o największych wymiarach 32, 26, 23, 21, 20, 19, 19, 19, 17, 17, 15, 14, 14, 13, 13, 13 mm; 22 okruchy naturalne o wymiarach od 20 do 5 mm. **Nieokreślony surowiec krzemionkowy:** 8 naturalnych okruchów o największych wymiarach 31, 24, 22, 20, 19, 18, 17, 13 mm. **Przepalone, nieokreślone pod względem surowcowym:** 1 odłupek jednokierunkowy z piętka krawędziową, wymiary 15×8×4 mm; 1 fragment odłupka jednokierunkowego z korową piętka, wymiary: 12×16×4 mm; 1 fragment odłupka jednokierunkowego częściowo z powierzchnią naturalną z przygotowa-



Ryc. 2. Wybór materiału zabytkowego. 1 – Wetlina, stan. 30; 2 – Wetlina, stan. 31; 3 – Wetlina, stan. 32; 4, 5, 6 – Wetlina, stan. 33; 7 – Wetlina, stan. 35; 8 – Wetlina, stan. 36; 9, 10, 11 – Wetlina, stan. 37; 12 – Wetlina, stan. 41; 13 – Wetlina, stan. 43

Abb. 2. Fundmaterial - Auswahl. 1 – Wetlina, Fst. 30 2 – Wetlina, Fst. 31; 3 – Wetlina, Fst. 32; 4, 5, 6 – Wetlina, Fst. 33; 7 – Wetlina, Fst. 35; 8 – Wetlina, Fst. 36; 9, 10, 11 – Wetlina, Fst. 37; 12 – Wetlina, Fst. 41; 13 – Wetlina, Fst. 43

ną, płaszczyznową piętka, wymiary 18×13×5 mm; 1 odłupek z powierzchnią naturalną z piętka krawędziową, wymiary 16×10×4 mm; 1 mały fragment odłupka; 3 okruchy przemysłowe o największych wymiarach 22, 21 i 19 mm.

Wetlina, stan. 35

Lokalizacja: Przełęcz Orłowicza Niżna, na wysokości ok. 1070 m n.p.m.
Materiały: Łuszczeń dwubiegunowy z odłupka z czarnego rogowca menilitowego, jeden biegun odłamany, drugi częściowo skruszony, jedna krawędź boczna częściowo retuszowana jednostronnie, wymiary 26×14×7 mm (ryc. 2: 7).

Wetlina, stan. 36

Lokalizacja: Przełęcz Orłowicza Niżna, na wysokości ok. 1050 m n.p.m.
Materiały: Częściowo zniszczony łuszczeń dwubiegunowy z odłupka z ostrymi biegunami z brązowego rogowca, wymiary 24×16×5 mm (ryc. 2: 8).

Wetlina, stan. 37

Lokalizacja: Wyplaszczanie na S stoku garbu Połoniny Wetlińskiej na wysokości ok. 1000 m n.p.m.

Materiały: 50 przedmiotów z kwarcytu, skały krzemionkowej w typie krzemienia birczańskiego, jasnobrązowego rogowca, czarnego rogowca menilitowego oraz piaskowca krzemionkowego. **Kwarcyt:** 1 fragment rdzenia zaczątkowego z naturalnego okruchu z negatywem jednego odbitego odłupka, wymiary 21×20×12 mm; 1 odłupek jednokierunkowy z jedną krawędzią fragmentarycznie retuszowaną jednostronnie, wymiary 20×13×4 mm (ryc. 2: 9); 1 okruch naturalny, największy wymiar 16 mm. **Skała krzemionkowa w typie krzemienia birczańskiego:** 1 odłupek z powierzchnią naturalną i naturalną krawędziową piętka, wymiary 22×15×9 mm; 1 okruch ze śladami łuszczenia, wymiary 20×14×8 mm. **Jasnobrązowy rogowiec:** 1 rdzeń odłupkowy w ostatniej fazie użytkowania wykorzystywany jako łuszczeń dwubie-

gunowy z ostrymi biegunami, wymiary 17×20×9 mm (ryc. 2: 10); 2 okruchy ze śladami łuszczenia, największe wymiary 21 i 18 mm. **Czarny rogowiec menilitowy:** 1 narzędzie nożowe z retuszowanym tylcem z wióra metrycznego, jedna krawędź przygotowana retuszem regularnym, ostrzącym jednostronnym, druga (tylec) zatępiona retuszem stromym, wymiary 33×16×8 mm (ryc. 2: 11); 1 fragment odłupka z jedną krawędzią częściowo retuszowaną jednostronnie, ostrząco, wymiary 16×18×9 mm; 1 okruch przemysłowy z jedną krawędzią częściowo retuszowaną, wymiary 24×14×6 mm; 1 łuszczeń dwubiegunowy z ostrymi biegunami, wymiary 16×15×7 mm; 2 fragmenty łuszczeni o wymiarach; 10 okruchów przemysłowych o największych wymiarach 22, 20, 20, 20, 16, 16, 14, 13, 11, 10 mm; 20 okruchów naturalnych o największych wymiarach od 33 do 13 mm. **Piaskowiec krzemionkowy:** 1 łuszczeń dwubiegunowy, bieguny ostre, na krawędziach bocznych ślady retuszu dwustronnego, wymiary 15×21×7 mm; 5 okruchów ze śladami łuszczenia, największe wymiary 31, 28, 26, 20, 13 mm.

Wetlina, stan. 38

Lokalizacja: Grzbiet Połoniny Wetlińskiej, wysokość ok. 1200 m n.p.m. **Materiały:** 2 okruchy przemysłowe z rogowca menilitowego o największych wymiarach 20 i 15 mm; 1 okruch naturalny z rogowca menilitowego o największym wymiarze 9 mm.

Wetlina, stan. 39

Lokalizacja: Wy płaszczenie na kulminacji garbu Połoniny Wetlińskiej, wysokość ok. 1180 m n.p.m.

Materiały: 1 okruch ze śladami łuszczenia z rogowca menilitowego, największy wymiar 19 mm.

Wetlina, stan. 40

Lokalizacja: Wysoka terasa w dolinie Solinki, wysokość ok. 700 m n.p.m.

Materiały: Fragment rdzenia odłupkowego ze zmienioną orientacją z brązowego rogowca, wymiary 41×55×34 mm.

Wetlina, stan. 41

Lokalizacja: Na wy płaszczeniu garbu Połoniny Wetlińskiej między Hnatowym Berdem a Osadzkim Wierchem, wysokość ok. 1150 m n.p.m.

Materiały: Nieregularny wiór z kwarcytu z drobnym, nieciąglym, jednostronnym retuszem, być może użytkowym, na jednej krawędzi, wymiary 98×36×13 mm (ryc. 2: 12).

Wetlina, stan. 43

Lokalizacja: Wy płaszczenie na kulminacji garbu Połoniny Wetlińskiej, w rejonie Przełęczy Srebrzystej, wysokość ok. 1200 m n.p.m.

Materiały: Grocik sercowaty z krzemienia wołyńskiego. Uformowany retuszem obustronnym, powierzchniowym. Podstawa lekko wcięta, skrzydełka prostokątne, maksymalna wysokość 21 mm, wysokość do wcięcia 19 mm, maksymalna szerokość 19 mm, grubość 3 mm (ryc. 2: 13).

CHRONOLOGIA

Materiały pozyskane w trakcie badań powierzchniowych w różnym stopniu poddają się kwalifikacji chronologicznej i kulturowej. Stwierdzenie to jest szczególnie aktualne w odniesieniu do pojedynczych przedmiotów wykonanych technikami krzemieniarskimi. W wypadku materiałów z okolic Wetliny tylko część można jednoznacznie datować i przypisać określonej jednostce kulturowej. Za taki można uznać grocik sercowaty z Połoniny Wetlińskiej (Wetlina, stan. 43). Przedmioty takie są jednym z najbardziej charakterystycznych zabytków kultury ceramiki sznurowej (W. Borkowski 1987; J. Budziszewski, K. Tunia 2000; J. Machnik, J. Bagińska, W. Koman 2009; J. Machnik, A. Pilch 1997; P. Włodarczak 2006). Okruch z obsydianu z Moczarnego (Wetlina, stan. 16) z największym prawdopodobieństwem łączy się z wczesnym neolitem i dobrze wpisuje się w sugerowane szlaki kontaktów transkarpackich ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej z lessów rzeszowsko-przemyskich (A. Pelisiak 2015a). Fragment *krummessera* ze stanowiska Wetlina 32 jest zabytkiem dobrze lokującym się przede wszystkim w starszych częściach epoki brązu (J. Budziszewski 1998; S. Czopek, J. Podgórska-Czopek 2007, s. 20; J. Gancarski 2002, s. 116, 121; J. Kopacz 2001; 2011; S. Tokarczyk, M. Wilk 2007, s. 106; P. Valde-Nowak 2003; P. Valde-Nowak, J. Gancarski 1999, 186, Fig. 2: 1, 5). Noże z tylcem, takie jak okaz z rogowca menilitowego z Wetliny, stan. 37 również wpisuje się w reguły krzemieniarsstwa wczesnobrązowego (P. Valde-Nowak 2006). Nieregularny wiór retuszowany ze stanowiska Wetlina 41 ma cechy krzemieniarsstwa neolitycznego. Takie formy spotykamy w inwentarzach kultury pucharów lejkowatych. Takiego przyporządkowania kulturowego nie można jednak uznawać za ostateczne, ponieważ stosunkowo duże wióry spotykane są również w zespołach kultury ceramiki sznurowej (J. Machnik, D. Pawliw, W. Petehy-

rycz 2011, ryc. 20), również taka kwalifikacja kulturowa tego zabytku powinna być brana pod uwagę. Rdzenie odłupkowe ze stanowisk Wetlina 16 (rogowiec menilitowy), Wetlina 27 i 30 (piaskowiec krzemionkowy) i Wetlina 40 (brązowy rogowiec), dobrze wpisują się w krzemieniarsstwo wczesnej epoki brązu w strefie karpackiej (J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987; P. Valde-Nowak 1986; 1998; 2003). Należy jednak zaznaczyć, iż nie wszystkie te zabytki muszą mieć taką metrykę. Warto odnotować, iż okruch z piaskowca kwarcytowego, skały obcej w tym miejscu, odkryto w kurhanie nr 3 kultury ceramiki sznurowej w Hankowcach (P. Jarosz, J. Machnik, H. Mačalová, P. Włodarczak 2008, s. 286), zaś odłupek z tego surowca w kurhanie 34 w tej samej miejscowości (J. Machnik, H. Mačalová, K. Tunia, P. Jarosz 2008, s. 173). Łuszczenie, okruchy przemysłowe i okruchy retuszowane wpisują się w grupę znalezisk określanych mianem inwentarzy typu orawskiego (J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987; P. Valde-Nowak 1986). W stosunku do takich znalezisk pierwotnie przyjmowano ich wczesnobrązową chronologię. Uwzględniając późniejsze sugestie należy brać pod uwagę ich młodszą, „brązową” metrykę (P. Valde-Nowak 2003). Osobnego spojrzenia wymagają, największe jak dotąd z Bieszczadów Wysokich, zbiory zabytków krzemieniarskich z Wetliny stan. 33 i 37. W obu przypadkach odkryto je w obrębie skupisk na powierzchni do około 100 m². Nie przesądza to jednak o ich homogeniczności. Wyrazisty jest natomiast ich skład surowcowy i typologiczny. Zarówno w Wetlinie stan. 33, jak i 37 nie odnotowano wiórów i narzędzi wiórowych. Rejestrowane są natomiast noże z tylcem, łuszczenie, okruchy ze śladami łuszczenia czy odłupki retuszowane. Taki ich skład typologiczny wskazuje na metrykę młodszą niż neolit. W wypadku obu stanowisk, jako najbardziej prawdopodobna, sugerowana może być chronologia mieszcząca się w ramach epoki brązu.

UWAGI KOŃCOWE

Materiały archeologiczne datowane na neolit i epokę brązu odkryte w rejonie Wetliny są zróżnicowane pod względem typologicznym i surowcowym. Ponadto, odkryto je w różnych strefach krajobrazu; od najwyższych partii połonin (ponad 1200 m n.p.m.) po stosunkowo nisko położone (ok. 700 m n.p.m.) miejsca wzdłuż Solinki. Takie ich rozmieszczenie sugeruje różne formy wykorzystywania tych terenów. „Wysokogórskie” materiały odkryte na Połoninie Wetlińskiej czy z otoczenia Przełęczy Pod Czerteżem, z dużym prawdopodobieństwem poświadczają sezonowe wypasy zwierząt w późnym neolicie i w epoce brązu. Sugestie takie, w odniesieniu do wysokich partii wschodniej części polskich Karpat były już formułowane w literaturze (A. Pelisiak 2013a; 2013b; 2014a) również w odniesieniu do Bieszczadów Wysokich (A. Pelisiak 2014b; 2015b; A. Pelisiak, Z. Maj 2013; A. Pelisiak, Z. Maj, Ł. Bajda 2015). Wpisują się one w ustalenia dotyczące *transhumance* w inny pasmach górskich (T. Kienlin, P. Valde-Nowak 2002/2004; P. Valde-Nowak, W. Weissmüller 1994). Druga grupa stanowisk łączy się z materiałami wykonanymi z pias-

skowca krzemionkowego odkrytymi wzdłuż Solinki w rejonie Moczarnego. Zabytki te odkryto w bezpośrednim sąsiedztwie wychodni tego surowca. W przekonywujący sposób poświadczają one wykorzystywanie tamtejszych złóż piaskowca krzemionkowego w epoce brązu na lokalne potrzeby, ale być może również pod kątem produkcji przeznaczonej do szerszej dystrybucji. Warto również odnotować, iż wzdłuż Solinki mógł już we wczesnym neolicie przebiegać szlak komunikacyjny o orientacji południkowej przecinający główną grań Karpat na Przełęczy pod Czerteżem (A. Pelisiak 2015a). Jego archeologicznym potwierdzeniem może być przedmiot obsydianowy z Wetliny, stan. 16. Ponieważ również przedmioty z piaskowca kwarcytowego odkryto w tej strefie, nie można wykluczyć, iż możemy mieć tu do czynienia, z co najmniej trzema scenariuszami aktywności człowieka w późnym neolicie i epoce brązu, tj. z sezonowymi wypasami, produkcją narzędzi kamiennych oraz szlakiem komunikacyjnym wykorzystywanym także w epoce brązu.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Borkowski W.
1987 Neolithic and Early Bronze Age heart-shaped arrow-heads from Little Poland Uplands, [w:] Kozłowski J.K., Kozłowski S.K. (red.), *New in Stone Age Archaeology*, „Archaeologia Interregionalis”, t. 8, s. 147–181.
- Budziszewski J.
1998 Krzemieniarstwo społeczności kultury trzcinieckiej z Wyżyny Środkowomłopolskiej, [w:] Koško A., Czebreszuk J. (red.), „Trzciniec” – System kulturowy czy interkulturowy proces, Poznań, s. 301–328.
- Budziszewski J., Tunia K.
2000 A grave of the Corded Ware culture arrowheads producer in Koniusza, southern Poland. Revisited, [w:] Kadrow S., (red.) *A turning the ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*, Kraków, s. 101–135.
- Czopek S., Podgórska-Czopek J.
2007 *Grodzisko Dolne, stan. 22 – od paleolitycznych łowców do wczesnośredniowiecznych Słowian*, Rzeszów.
- Gancarski J.
2002 Kultura Otomani-Füzesabony po północnej stronie Karpat, [w:] Gancarski J. (red.) *Między Mykenami a Bałtykiem. Kultura Otomani-Füzesabony*, Krosno–Warszawa, s. 103–124.
- Jarosz P., Machnik J., Mačalová H., Włodarczak P.
2008 Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych kurhanu nr 3 w Hankovcach, stanowisko 1, okr. Bardejov, [w:] Machnik J. (red.) *Archeologia i środowisko naturalne Beskidu Niskiego w Karpatach. Część II. Kurimská Brázda*, Prace Komisji Prehistorii Karpat 4, Kraków, s. 265–291.
- Kienlin T.L., Valde-Nowak P.
2002/2004 Neolithic transhumance in the Black Forest Mountains, SW Germany, „Journal of Field Archaeology”, t. 29, s. 29–44.
- Kopacz J.
2001 *Początki epoki brązu w strefie karpackiej w świetle materiałów kamiennych*, Kraków.
- 2011 Krummesser – Périphéries des industries lithique taillées, „AAC”, t. 46, s. 61–82.
- Kopacz J., Valde-Nowak P.
1987 Episznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych, „APolski”, t. 32, s. 41–78.
- Machnik J., Bagińska J., Koman W.
2009 *Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988–2006*, Kraków.
- Machnik J., Mačalová H., Tunia K., Jarosz P.
2008 Kurhan nr 34 kultury ceramiki sznurowej w miejscowości Hankowce, okr. Bardejov, stanowisko 1, [w:] Machnik J. (red.), *Archeologia i środowisko naturalne Beskidu Niskiego w Karpatach. Część II. Kurimská Brázda*, Prace Komisji Prehistorii Karpat 4, Kraków, s. 157–186.
- Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W.
2011 *Prahistoryczne kurhany (III tys. przed Chr.) we wsi Haji Nižni koło Drohobycza w prawym dorzeczu górnego Dniestru*, Kraków.
- Machnik J., Pilch A.
1997 Zaskakujące odkrycie zabytków kultury środkowodnieprzańskiej w Młodowie-Zakąciu, koło Lubaczaowa, w woj. przemyskim, „SprArch.”, t. 49, s. 143–170.
- Pelisiak A.
2013a Man and mountains. Settlement and economy of Neolithic communities in the Eastern part of the Polish Carpathians, [w:] Kadrow S., Włodarczak P. (red.), *Environment and Subsistence – Forty Years After Janusz Kruk’s “Settlement Studies ...”*. Rzeszów-Bonn, s. 225–244.
- 2013b Pojedyncze przedmioty kamienne a strefy aktywności osadniczej i gospodarczej w neolicie we wschodniej części Karpat Polskich, „MSROA”, t. 34, s. 19–33.
- 2014a Settlement, Economy and Climate between 3200 and 2500 BC: Late Neolithic Transformations in South-Eastern Poland, [w:] Kienlin T.L., Valde-Nowak P., Korczyńska M., Cappenberg K., Ociepa J. (red.), *Settlement, communi-*

- cation and exchange around the Western Carpathians, Archaeopress, Oxford, s. 143–158.
- 2014b Nowe znaleziska z neolitu i początków epoki brązu z polskich Bieszczadów Wysokich – rejon Wetlina-Moczarne, „WA”, t. 65, s. 211–217.
- 2015a North-South and South-North. The passes in the main ridge of the East Polish and the natural routes during the Neolithic in the light of chipped stone material, [w:] Przybył A., Furmanek M. (red.), *Stone, ceramics, bronze: different faces of raw materials in the past. Papers dedicated to Professor Włodzimierz Wojciechowski*, „Studia Archeologiczne”, t. 46, (w druku).
- 2015b Salt water springs and the exploitation of the Eastern Polish Carpathians in the Late Neolithic Period [w:] Czarniak K., Kolenda J., Markiewicz M. (red.), *Szkice Neolityczne*, Wrocław, s. 285–300.
- Pelisiak A., Maj Z.
2013 New Neolithic and Early Bronze Age Finds from the Bieszczady Mountains (Wetlina River Valley and its surroundings), „AAC”, t. 49, s. 199–206.
- Pelisiak A., Maj Z., Bajda Ł.
2015 First sites of Corded Ware culture from high part of the Bieszczady Mountains (south east Poland), „MSROA”, t. 36, s. 19–24.
- Ralska-Jasiewiczowa M.
1969 Ślady kultury człowieka w diagramach pyłkowych z Bieszczadów zachodnich, „AAC”, t. 11, s. 105 – 109.
- 1980 *Late-Glacial and Holocene Vegetation of the Bieszczady Mts. (Polish Eastern Carpathians)*, Warszawa.
- Tokarczyk S., Wilk M.
2007 Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stan. 4 w Kębłowie, pow. Mielec w 2006 roku, „MSROA”, t. 28, s. 97–117.
- Valde-Nowak P.
1986 Inventare des Orava-Typus und ihre Bedeutung Bezeichnung der Besiedlung aus der Frühbronzezeit in den Karpaten, [in:] *Urzeitliche und Frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*, Nitra, s. 115–123.
- 1988 *Etapy i strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brązu*, Wrocław.
- 1991 Menilite hornstone deposits and their prehistoric exploitation, „AAC”, t. 30, s. 55–86.
- 1998 Frühbronzezeitliche Spaltindustrie in Westkarpaten, „Východoslovenský pravek”, t. 5, s. 59–62.
- 2003 Wyroby kamienne z epoki brązu w Karpatach, [w:] Gancarski J. (red.), *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach Polskich*, Krosno, s. 43–53.
- 2006 Backed knife from the grave of Trzciniec Culture in Gabułów, district Kazimierza Wielka, „Spr.Arch.”, t. 58, s. 453–457.
- Valde-Nowak P., Gancarski J.
1999 Bronzezeitliche Spaltindustrie der Pleszów und der Otomani-Füzesabony-Kultur aus den Siedlung Trzcinica und Jasło. Ein Überblick, [w:] Gancarski J. (red.), *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarka*, Krosno, s. 181–200.
- Valde-Nowak P., Weissmüller W.
1994 Eine archäologische Prospektion im inneren Bayerischen Wald. Zum Problem der neolithischen Nutzung der Mittelegebirge, „Archäologisches Korrespondenzblatt”, t. 24, s. 157–166.
- Włodarczak P.
2006 *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*, Kraków.

Andrzej Pelisiak

Neue neolithische und frühbronzezeitliche Funde aus dem polnischen Gebirge Bieszczady Wysokie

Zusammenfassung

Die 2014 und 2015 in Bieszczady Wysokie durchgeführten Geländebegehungen brachten die Freilegung neuer Fundstellen, die ins Neolithikum und Bronzezeit datiert wurden. Sie werden hauptsächlich durch einzelne aus verschiedenen Kieselgesteinen gefertigte Gegenstände vertreten. Sie wurden im Gebirgsmassiv von Połonina Wetlińska und in der Gegend von Moczarne entdeckt. Die Fundstellen sind in verschiedenen Landschaftszonen lokalisiert. Die höchste Lage haben die auf dem Bergrücken von Połonina Wetlińska gefundenen Materialien, z.B in der Höhe ca. 1200 m NN wurde eine herzförmige Pfeilspitze der schnurrkeramischen Kultur gefunden. In der Gegend von Moczarne, entlang des Flusslaufes von Solinka und des Bachs Beskidnik (in der Höhe ca. 700 bis 800 m NN) wurden Gegenstände aus Kieselsandstein

registriert, u.a. Fragment eines Krummessers, das in die Frühbronzezeit datiert wurde. Diese Artefakte wurden in der Nähe des Rohstoffaufschlusses entdeckt. Den ältesten Fund bildet ein ausgesplittertes Obsidianbruchstück, das am Fluss Solinka gefunden wurde und höchstwahrscheinlich in das Frühneolithikum datiert werden kann. Die freigelegten Funde können mit dem saisonbedingten Weiden im Neolithikum und zu Beginn der Bronzezeit in Bieszczady Wysokie, wie auch mit den Richtungen der transkarpatischen Kontakte im Neolithikum und der Bronzezeit in Verbindung gebracht werden. Sie werden auch mit dem Abbau lokaler Kieselrohstoffe in den erwähnten Perioden, sowohl für die lokalen Zwecke als auch zwecks weiterer Distribution verbunden.